

3-13
192-105E

БДМИН
АЛЕКСЕЙ

УДК 821.521.37
ББК 84(2=643)6

БАДМИН
АЛЕКСЕЙ

+

✓ 301

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ

[Large stylized signature]

63-13-9

КЕЛВРАМД БИД ОЧЕРКС
Табата
сборни да
✓ Л. Бадмин

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
Э Л С Т · 1963

НАРГ

Эрижэнэ шиндэр	3
Ээж	19
Байчха	42
Маякин хаалh	55
Эцгин сүл үг	68
«Хөөткөн санси цещи...»	76
Ачта багш	88

Бадмаев Алексей Балдуевич

МАТЬ

Рассказы и очерки на калмыцком языке.

Редактор Э. М. Кектеев.
Художник В. С. Васькин.
Худ. редактор Н. Д. Будников.
Тех. редактор Т. А. Гайдаш.
Корректор Х. А. Бадмаева.

Калмыцкое государственное издательство, г. Элиста.
1963 г.

Сдано в набор 15.VII-63 г. Подписано к печати 16.VIII-63 г.
Уч.-изд. л. 2,3. Печ. л. 2,7. Бумага 60x84¹/₂.
Тираж 1000 экз. Заказ № 4689.
K00119. Цена 7 коп.

Красная типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.

АЧТА БАГШ

(Очерк)

1957 жилин хаврар Волгоградас йовси машин деер сууһад, төрски һазрури ирж йовси цаг билэ. Сала-сартгар шуугад гүүжэси уси, цевр цеңкр теңгр, эклж көкржэх ноһан эңгдэн седкл талвалһж байрлулна.

Баһ-Дөрвд селэн өөрдэд ирв.

Шинэс зелләд бәрсн шар харһа гермүдәс, сальки парнд өгрәд, сүүрәри хажугшан кецәси ут модн гер үнтә болж чееждм төөирв.

Хоти болһнас ирси хатси бор девлтә, көвүд-күүкд, ухан—медлән өөдлүлж, зам улан хаалһан медж, эн герин эрсәс һарси эс билү? Тернь кенә нилчв? Эңкр мана багширин!

Арви жилин туршарт кедү багширин һарар орж һарнавди, теднә хойр-һурвни

чөөжд товчлата: Фаина Ивановна Секотова, Виктор Карлович Коновалов, Федор Андреевич Доиской эдн ода альд бәэдг болхв? Нег харһад, хаилташ өргж, тер цагиг тодлхинь гиж ухаи орна.

Нег дакж ботаникин урокла Фаина Ивановна Секотова цааснд оралһта кесг зүси урһмл авч ирв.

— Урднй дассан давтхми. Кен медсити һаран өргти,— гижәнә.

Һаран өргх биш, өминь хооридан үг күүндәд альвлжасн улс, тагчг болад, батхи нисвчи соңсгддгар чинцхәв. Намаг бичә дуудтха, гисн ухаи кесгтинь орв. Герлтсн хойр нүдәри, суусн маниг эргүләд хэләчкәд, минн нер дуудв.

Ормасн босад, багшин столии өөр зогсв. «Меджәхшив» гинәд келхд амр, медсэн орсар нээрүлж келдг арһ уга. Фаина Ивановна минн тер зовлц медчкәд, цааснд оралһта бәэсн урһмлән һарһад, минн өмн тәвчкәд, толһаним иләд:

— Гем уга, бичә ич, хальмгар кел. Эн ямаран пертә урһмлв, альд урһдв? — гив. Төвшүн-тогтунар келсн үгәснь омг авад, стол деер бәэсн урһмлмудиг нежәдәр салһж, эврәннь медсәр келж өгүв.

— Сэн, ним сээнэр келх бээнэ бээж, тагчг зогсад бээдв, ормдан су гив.— Тер өдрэс ави орсар эс келж чадси үг-мүдэн эврэнэри келдг болад, ботаникиг цуһар сээнэр меддг болцхав.

Терүнэ хөөн би класстан альвлад, хойр хурһидан нэрхи рези зүүчкэд, өмнөн сууси күүкд хаһад нааджасиг Фанна Ивановна үзв.

— Өмнөн сууси күүкдчи амралго, энд урок келжэсн нандчи харш болжанач!— гиж хурһари заһад келси метэр хурц хойр нүдэри цуг сурһульчириг эргүлэд хэлэчкэд, нанур шилтв. Тер хоорид хонх жицнэд, урок чилв.

— Зогсжалч, невчки зуур, чи нанд кергтэч,— гиж, хажуһарнь гүүһэд һарч йовси намаг зогсаһад, толһаһасм ави кэл күртлм Фанна Ивановна шинжлв.

«Өцклдүр эсвин урокд альвлад, директорур одси, эндр даки директорур авч одхла, йирдэн школас көөһэд һарһчкх»,— гинэд санхлари һуйм чичрэд, хойр нүдэн бултулад, дорагшан хэлэнэд зогсув. Ээм деерм Фанна Ивановна һаран тэвчкэд:

— Эк-эцг бээнү? — гив.

— Эцг уга, эк бээнэ.

- Эжчи кедлнү?
- Уга, көгши.
- Ода кедүтэ?
- Тэви зурһата.
- Чамас онгдан ах-дү бээнү?
- Уга, би һанцармб.

— Инм му хувцта, үвлии цагт бээһэд бээдв, эртэр нанд келх бээси болхговч. Директорур одий, чамд хувц школас өгх зөвтэ,— гиһэд намаг дахулад һарв.

Альвлсндан, засглх гиһэд ээжэси күн, хувц-хунрас урд, тэвтхэ гиһэд, хооран иег цухрчкад, арһ уга болад, «гедс-гедс» гиһэд, дахад һарув.

— Федор Андреевич, эи көвүн 5-гч «Д» классас, үзжэнт, ямаран хувцта йовхннь, мана школд энүнэс тату-тартг, өнчи-өвү көвүн уга, школд хувци ирэд, кесг болжана. Ода күртл яһад эи көвүнд эс өгсөмбт!—гиһэд, минн өмсж йовси хувц заһад келв.

— Минн деер өмсж йовх, энд-тендкнь гүүр идчкесн цаһан сагст махла, тохань илжрэд бээси тоста бор девл, хоңшарнь цанни толһа мет деегшэн хэлэси, хойр өскэнь удрж одси башмг, алг-булг утцар уйсн хойр зүси өөмсн деегүр киртэ бор шалврии шунһрцг сул һарчкесн, өмннь зог-

сжāх намаг шилтэд хэлэчкэд, школын завхозиг директор дуудулв.

— Эн көвүнэ тускар наар гилһлт? Энүнлэ эдл «нег тохан чингэ» көвүдт болдг хувцн нанд уга, зөв хувцн бээвчн энүндтн өгэд тус уга, йир альвн,— гиж завхоз келчкэд, наад бэрж инэв.

— Та бидн хойр эн көвүнлэ эдл бээсн болхла, альд ямаран йовхнй медгдшго. Альвлдг угаһинй танас онгдаш-медэд, сурһад авх улс бээнэ. Та директорин заквр күцэх зөвтэт,— гиж кели Фанна Ивановна ормасн босад, завхозин өмн одад зогсчкад, доран эргэд:

— Федор Андресвич, нанд ода завхозиг дахад, эн көвүнд зөв хувц шүүж өгхиг танас суржанав? — гив.

— Фанна Ивановна, та одад бийднй болм хувц йилһж өгтн. Та завхоз, кемржән үнүнд болм хувцн уга болхла, тавн хонгин дунд уюлад өмсктн, эс күцэхлэ нанд бичэ өөлтн! — гиж зөвэр шүрүнэр директор келв.

Күүнэ уха медснэсн авн, көлдән күргэд уга шин булһар һосн, көк цемгн күлт, бор хүрсх махла, бийд ирлцсн кирилг, шалвр өмскэд оркв. Хувцан өмсэд һарчкад, холин тоолвр тату баахн наста бол-

вчи, хүвэр бүрдсн советни йосна нилчэр, эк-эцглэ эдл багширни килмж бээсн төлэд:

«Өнчи күүнд өргмж бээдв?»—гидг хальмг үлгүр өнгрсн цагин үгнь медгдв. Эдү дүнгэ элдв тусан күргсн багширни үгинь соңслго, альвлад бээдг гем бас медгдв. Томан уга цагт толһадм медрл өгсн, эңкр школ, эк-эцглэ эдл багширни тускар тодла йовтл, машин Садовск селэнэ тал дунднь ирэд зогсв.

* * *

Машинэс буучкад, эргэд хэлэхлэ, өми бийэс өрчдэн кесг тетрадь шахад теврчксн, өңгнь хүврэд уга бор күлттэ, өлгэд ниллүлсн бор бул альчурта, өмннь тэньдг бээдлтэ, тэв күрсн чигэ наста күүкд күн өөрдэд аашхнь үзгдв. Өөрдэд йовх дутм, өрчдм улм тодрхарв:

— Фаина Ивановна!

Түрүн агчмд таньлдад харһсиг, тодрхарһар нег бичкн очеркд бичж болшго. Ахрар келхд, өрчдэн шахад өкэрлдг ээж-ааван, уйн баһ насндан алдад, өнчид элкнь хатад, өр жөөлн селвгэн өгдг элгн-сани угаһар өссн нанд, тер өдрни дүнгэ

темдгтэ, седкл ухаанасм һаршго, сергмж-тэ өдр кесг жилэс нааран үзгдэд уга билэ. Тер асхи, Фанна Ивановна боли Виктор Карпович Коновалов — бас мана нөг күндтэ багш,—эн хойрин герт түрүн така хээкртл шам унтрен уга. Келх үг кенд болвчи дала болв.

— Мини сурһульчир, живринь урһад нисэд һарсен шовуна гуужмлямуд мет, мана өргн орн-нутгин өнцг болһиднь бээнэ. Кесгнь багшаси давж одцхав, терүнэ чигтэ байр нанд уга, — гиж Фанна Ивановна келнэ.

«Өми урһсен чикнэс хөөн урһсен өвр» — гидг хальмг үлгүрэр болхла, тернь чик! Һанцхи Хальмг республикд көдлжэсн сурһульчиринь тоолхла, Фанна Ивановна һол-зүркнэсн байрлх зөв бээнэ. Үлгүрлхд, педагогикни номин кандидат Эрднин Пюрвэ, Төрски дээнд туурсн партизан, бичэчир Хоньна Михаил боли Доржин Басц, партийн боли советск көдлэчир, Бадмин Алексей, Доржин Гаря, Йиснэ Бамба, Булин Санж, Санжин Николай, нань чиги кедү багшир, инженермүд, эмчир, цуһараһинь тоолж болшго!

Фанна Ивановна цуһараһинь тодлад, кень ямаран альви, кен помдан шүлтнү,

күн болһна салу-салу темдг—авц, у—де-
лгү чesжэсн һарһад келхлэри хөри тавта
насанһнь өңгнь һарад, хурц хойр нүднь
зальта болад, дотрк зүркнь байрар дүү-
рэд, дор ормасн босад ирнэ.

Зуг толһадаһ боосн альчуринһнь ирмэг
дорас, үснэ буурл үзүрмүд үзгдхлэ, эн
дсер келгдсн күцврмүд, амрар эс күртсн
медгдв. Фаина Ивановна ик ачинь Төрс-
ки темдглэд: «Күндлһнэ темдг» орден,
«Күч-көлснэ туурмж» медалэр ачлв.
1952 жил «РСФСР-и школмүдин ачта ба-
гш» гидг нер зүүлһв. Алти ширэр ширд-
сн рамкд 1940 жил Хальмг АССР-и Деед
Советин өгсн «Күндлһнэ грамот» барун
онцгтнь бас өлгэтэ бээнэ.

Хальмг республикин күч-көлсчирт ик
байрта өдр болв. Октябрин 19-д Хальмг
АССР-и Деед Советд кесн көдлмшнь чи-
пртэ, келсн үгнь тоомсрта, ах йосиг һард-
жах, альк даалһвринь болвчи күцэх, ит-
клтэ улсиг оли-эмтс иег дууһар суңһв.
Теди дунд суңһврин 59-ч номертэ Уман-
цевск округар, Хальмг АССР-и Деед Со-
ветин депутатд Фаина Ивановна Секото-
виг иег күн мет дууһан өгч суңһцахв.
Һучи жилин туршарт чидл, күч-көлсән
эрваллго баһчудин өслт делгрүлһнд өгсн,

ачта багш Фанна Ивановна, Хальмг АССР-н Деед Советд йоста олин-эмтснн элч болв.

Мана цецгэрсн Төрскид, оошкиннь кинһэн дүүргж, оһтрһуд күргэд дуулх дурн күрнэ. Тегэд эн бички очеркэн, олин-эмтс цуг меддг, орс шүлгч В. Лебедев-Кумачин дууна үгмүдэр чилэжэнэв.

Ингж амрар кинһэн
авдг эмтстэ
Талдан ори-нутг
би медхшнв.

1959 жил.